

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

Warszawa, dnia 3 lutego 2025 r.

Poz. 1220

UCHWAŁA NR X/72/2025 RADY GMINY LELIS

z dnia 24 stycznia 2025 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Lelis na lata 2024-2027”

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r., poz. 1465 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1292) uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Lelis na lata 2024 – 2027”, zaopiniowany pozytywnie przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

§ 4. Uchwała podlega ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

Przewodniczący Rady Gminy

Paweł Kurpiewski

Załącznik do
uchwały Nr X/72/2025
Rady Gminy Lelis
z dnia 24 stycznia 2025 r.

WÓJT GMINY LELIS

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Lelis na lata 2024-2027

GMINA LELIS

Lelis, listopad 2024

SPIS TREŚCI	STR.
I. WSTĘP.....	3
II. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	3
III. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.....	4
IV. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	8
V. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	17
VI. DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY LELIS.....	22
6.1. Zarys historii obszaru gminy.....	22
6.2. Charakterystyka zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy.....	22
6.3. Gminna ewidencja zabytków.....	23
6.4. Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu gminy Lelis.....	24
6.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy.....	30
VII. PRIORYTETY I KIERUNKI DZIAŁAŃ PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	32
VIII. INSTRUMENTY SŁUŻĄCE REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	35
IX. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	35
X. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	36

I. WSTĘP

Przedmiotem opracowania jest Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Lelis na lata 2024-2027, który jest zgodny z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest podstawowym dokumentem dotyczącym zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Lelis, a także elementem polityki samorządowej w części dotyczącej zabytków z terenu gminy. Odnosi się do zasobów własnych gminy, jak i tych, które stanowią własność innych podmiotów na jej obszarze. Gminny program opieki nad zabytkami ma charakter strategiczny, jego celem jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami oraz wykorzystanie lokalnych potencjałów dziedzictwa kulturowego. Ustala się w nim rozwiązania edukacyjne i finansowe, jak również wychowawcze, które mają doprowadzić do osiągnięcia założonego celu.

II. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek wykonania programu opieki nad zabytkami, określony został w art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 87 pkt. 1. i 3-5 ustawy określa obowiązek gminy dotyczący sporządzania i uchwalania gminnego programu opieki nad zabytkami, który:

- 1) winien być opracowywany na okres 4 lat;
- 2) służy celom określonym w ustawie;
- 3) przyjmuje rada gminy po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- 4) ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

Z realizacji programu wójt sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy. Natomiast w art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy zawarte są najważniejsze cele opracowania programu opieki nad zabytkami, t.j:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Zapis ustawy o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990 r. narzuca na organ gminy realizację zadań własnych. W art. 7 ust. 1 pkt. 9 wskazano, że „Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.”

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Lelis na lata 2024-2027 nie posiada statusu aktu prawa miejscowego.

III. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela w:

- art. 5 – „ Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”;
- art. 6 ust. 1 – „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”;
- art. 86 – „ Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie pogorszenie.”

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. Obowiązujące uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami to:

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 Nr 78 poz. 483 ze zm., z dnia 2 kwietnia 1997 r.).
- ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292).poz. 840 ze zm.).
- ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465 z późn. zm.).

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadza prawne określenia pojęcia – zabytek. Jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Ustawa dzieli zabytki na trzy grupy:

- 1) **zabytki nieruchome** – będące, w szczególności krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza

kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowym i cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

- 2) **zabytki ruchome** - będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) **zabytki archeologiczne** - będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 3) uznanie za pomnik historii;
- 4) utworzenie parku kulturowego;
- 5) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zgodnie z art. 16. ww. ustawy Rada Gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
- 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego;
- 4) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;
- 5) składowania lub magazynowania odpadów.

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

W studium i planie, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Rodzaje ewidencji zabytków:

- 1) krajowa ewidencja zabytków prowadzona w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków, przez Generalnego Konserwatora Zabytków,
- 2) wojewódzka ewidencja zabytków prowadzona w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa przez wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- 3) ewidencja zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich prowadzona w formie zbioru kart ewidencyjnych przez właściwego dyrektora urzędu morskigo,
- 4) gminna ewidencja zabytków prowadzona w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy przez wójta.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust. 1, pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465 z późn. zm.) zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”

Inne uregulowania prawne w Polsce dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w wielu obowiązujących ustawach, w tym w:

- 1) ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1130).
- 2) ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. Dz. U. z 2024 r. poz. 725 z późn. zm.).
- 3) ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2024 r. poz. 54 z późn. zm.).
- 4) ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. Dz. U. z 2024 r. poz. 1478).
- 5) ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1145 z późn. zm.).
- 6) ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2024 r. poz. 87).
- 7) ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2024 r. poz. 1491).
- 8) ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2024 r. poz. 278).
- 9) ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz. U. z 2024 r. poz. 576).
- 10) ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. z 2018 roku, poz. 2337).
- 11) ustawa z dnia 19 grudnia 2009 r. o partnerstwie publiczno – prywatnym (Dz. U. z 2023 roku, poz. 1637).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- 1) ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 r. poz. 385),
- 2) ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. z 2020 r. poz. 164 z późn. zm.).

Uregulowania prawne dotyczące zabytków i dziedzictwa kulturowego znajdują się również w poniższych rozporządzeniach:

- 1) rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia zakresu celów Funduszu Kościelnego (Dz. U. z 1990 roku, Nr 61, poz. 354).
- 2) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 roku, poz. 56).
- 3) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021 roku, poz. 81).
- 4) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2022 roku, poz. 2053).

IV. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

W niniejszym rozdziale przedstawiono te dokumenty strategiczne, które obowiązują w ramach czasowych odpowiadających Gminnemu Programowi Opieki nad Zabytkami Gminy Lelis na lata 2024-2027.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026

Uchwałą nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. przyjęto Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026. Program jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów. Dokonano w nim diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce w trzech podstawowych obszarach:

1. Organizacja i zadania organów ochrony zabytków w Polsce.

2. Stan zachowania zabytków w Polsce – rola i znaczenie form ochrony zabytków oraz systemów informacji o zabytkach.
3. Komunikacja, porozumienie i współpraca w obszarze ochrony zabytków w Polsce.

Jako cel główny wyznaczono „zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce”, który realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe dotyczące:

- weryfikacji wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości;
- wzmocnienia potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków;
- roli zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).

Cele składają się na kierunki działań, a te zostały podzielone na zadania. Przyjęte do realizacji zadań kierunki działań to:

- podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju;
- ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości;
- realizacja międzynarodowych zobowiązań;
- cyfryzacja procesów administracyjnych;
- wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków;
- reforma finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych;
- edukacja – podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Przedstawiono karty zadań wraz z opisami szczegółowymi, opisem wskaźników celu projektu oraz harmonogramem projektu. W rozdziale siódmym podano plan finansowy, zaś w kolejnym system wdrażania, monitoringu i ewaluacji Programu. Krótko scharakteryzowano zarządzanie ryzykiem oraz dołączono załączniki takie jak:

- zabytki nieruchome wpisane na Listę Dziedzictwa UNESCO;
- zabytki nieruchome uznane za pomnik historii;
- zestawienie zabytków nieruchomych;
- zestawienie zabytków archeologicznych;
- zestawienie zabytków ruchomych;
- spis WKZ i delegatur;
- spis porozumień.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030

Uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. przyjęto Strategię Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030. Strategia jest jednym

z elementów kompleksowej modernizacji systemu zarządzania rozwojem kraju. Dokument składa się z części diagnostycznej, w której omówiono 3 obszary:

1. Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie.
2. Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie.
3. Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

W obszarze nr 2 wskazano na zły stan zabytków oraz niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych. Tylko niespełna 1/3 obiektów zabytkowych figurujących w rejestrze nie wykazuje objawów zniszczenia, które uzasadniałyby konieczność przeprowadzenia ingerencji remontowych. Ponad 70% zarejestrowanych obiektów oceniono jako wykazujące objawy zniszczenia. W dokumencie podano także liczbę zabytków rejestrowych z podziałem na województwa, a także podkreślono potrzebę tworzenia szlaków kulturowych, które prowadzić będą do rozwoju turystyki kulturowej. W dalszej części dokumentu wyznaczone zostały cele, kierunki i narzędzia realizacji. Głównym celem Strategii jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Będzie on realizowany poprzez trzy cele szczegółowe:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne.
2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich.
3. Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

Dla każdego celu szczegółowego wyznaczono priorytety oraz kierunki interwencji. W ramach celu szczegółowego nr 2 wyróżniono następujące priorytety:

- 2.1 Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze.
- 2.2 Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury.
- 2.3 Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.
- 2.4 Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.
- 2.5 Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Szczególnie istotny jest priorytet 2.2. Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu realizowany będzie projekt strategiczny pn. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami. Jednym z priorytetowych działań w omawianym obszarze będzie wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii przez Prezydenta RP. W dokumencie wskazano także wykaz projektów strategicznych oraz system realizacji, wskaźniki, ramy finansowe i wymiar terytorialny. W projektach strategicznych znalazły się takie zadania jak:

- Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej (obejmujący zasób muzeów, czy zabytki);
- Dziedzictwo Buduje Wspólnotę;

- Zintegrowany system promocji kultury polskiej za granicą;
- Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami;
- Rozwój Turystyki Kulturowej.

W ostatniej części Strategii podano, że wyzwaniem w obszarze kultury i dziedzictwa narodowego jest ciągle niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych oraz zabytków i Pomników Historii.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

Uchwałą nr 102 Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r. przyjęto Krajową Strategię Rozwoju Regionalnego 2030. KSRR jest podstawowym dokumentem strategicznym polityki regionalnej państwa w perspektywie do 2030 r. Składa się z następujących merytorycznie rozdziałów: Wyzwania rozwojowe kraju w ujęciu regionalnym do 2030 roku w świetle analiz terytorialnych, Polityka regionalna 2030, cel główny i cele szczegółowe polityki regionalnej do 2030 roku, System realizacji KSRR, Ramy finansowe krajowej strategii rozwoju regionalnego, Monitorowanie i ewaluacja. Celem głównym KSRR jest efektywne wykorzystanie endogenicznych potencjałów terytoriów i ich specjalizacji dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju kraju, co tworzyć będzie warunki do wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym osiąganiu spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym. Wyznaczono 3 cele szczegółowe:

- Cel 1. Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym.
- Cel 2. Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych.
- Cel 3. Podniesienie jakości zarządzania i wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie.

W ramach Celu 1 jednym z kierunków interwencji jest rozwój infrastruktury wspierającej dostarczanie usług publicznych i podnoszącej atrakcyjność inwestycyjną obszarów wskazano, że infrastruktura społeczna będzie bardziej dostępna, obejmie nie tylko infrastrukturę w ramach służby zdrowia oraz edukacji, ale również obiekty turystyczne, sportowe, tereny rekreacyjne oraz zabytki i miejsca kultury. Szczególnie istotne będzie realizowanie działań w tym zakresie na obszarach małych miast i na wsi, gdzie poziom dostępności przestrzennej jest zdecydowanie niższy niż w pozostałej części kraju. Ponadto wspierane będą różnego rodzaju działania w ramach Celu nr 2, np. promocja i kultywowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich, zwiększanie dostępu mieszkańców tych obszarów do dóbr i usług kultury, rozwijanie przemysłu kreatywnego oraz zwiększanie wykorzystania technik teleinformatycznych w dostępie do dóbr kultury.

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022-2025

Uchwałą nr 1721/267/21 z dnia 26 października 2021 r. Zarząd Województwa Mazowieckiego przyjął Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022-2025. Dokument składa się z 3 głównych rozdziałów:

1. Wprowadzenie.
2. Część planistyczna.
3. Część zarządcza.

W części pierwszej przedstawiono podstawę prawną, spójność z dokumentami strategicznymi oraz zadania samorządu województwa wynikające z przepisów prawa. W części drugiej opracowano misję i wizję. Misja opieki nad zabytkami województwa to: „Podnieść skuteczność opieki nad zabytkami i dziedzictwem niematerialnym w województwie mazowieckim”. Wizja stanu opieki nad zabytkami 2025 jest obszerna i brzmi następująco: „Po okresie funkcjonowania Programu opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022 – 2025 w województwie zauważalnie polepszyła się opieka nad zabytkami. Powstało forum gminnych specjalistów opieki nad dziedzictwem kulturowym, podnoszące wiedzę i integrujące środowisko w celu wymiany doświadczeń. Coraz lepiej znane i zadbane dziedzictwo regionu jest powodem dumy lokalnych społeczności. Zauważalnie wzrosła świadomość roli i znaczenia tradycji i zabytków kultury materialnej. Zadbano o udokumentowanie mazowieckiego dziedzictwa XX wieku, które w poprzednim okresie nie było wystarczająco znane ani doceniane. Przedstawiciele samorządów i prywatni właściciele zabytków są coraz bardziej świadomi swoich obowiązków związanych z opieką nad nimi. Wzrosła też znajomość narzędzi pomagających zachować ich wzorowy stan. Szczególnie narażone na utratę elementy dziedzictwa niematerialnego coraz częściej znajdują oddanych kontynuatorów.”

W rozdziale drugim wyznaczono obszary strategiczne programu na podstawie zidentyfikowanych problemów:

1. Niewystarczająca świadomość wartości dziedzictwa wśród interesariuszy, niewłaściwe postawy interesariuszy wobec dziedzictwa.
2. Potrzeba dalszej optymalizacji dostępu do środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
3. Potrzeba dalszego doskonalenia narzędzi działania w zakresie opieki nad zabytkami.

Obszary strategiczne odpowiadające na kluczowe problemy:

1. Edukacja kształtująca świadomość i postawy.
2. Optymalizacja systemu dostępu do środków.
3. Wypracowanie skutecznych narzędzi działania.

Dla każdego obszaru strategicznego zidentyfikowano następujące cele:

- 1.1 Wsparcie edukacyjne samorządów lokalnych i właścicieli zabytków.
- 1.2 Kształtowanie postawy zainteresowania dziedzictwem.
- 2.1 Zoptymalizowanie systemu dotacji wojewódzkich.
- 2.2 Dbłość o zabytki własne województwa.
- 3.1 Ograniczanie ryzyka utraty najbardziej zagrożonych elementów dziedzictwa.
- 3.2 Wzmocnienie potencjału promocyjnego zabytków.

W rozdziale trzecim opisano proces wdrażania programu, w tym strukturę zarządzania programem, procesy zarządcze oraz monitoring realizacji programu.

Strategia rozwoju województwa mazowieckiego 2030+

Uchwałą nr 72/22 z dnia 24 maja 2022 r. Sejmik Województwa Mazowieckiego przyjął Strategię rozwoju województwa mazowieckiego 2030+. Program jest kolejną edycją podstawowego dokumentu strategicznego regionu, określającego długofalową wizję rozwoju województwa, jak też średniookresowe kierunki działań. Składa się z kilku rozdziałów, w tym m.in.: diagnoza-wnioski, wyzwania. Jeden z podrozdziałów w ramach ww. rozdziału dotyczy kultury i dziedzictwa kulturowego. W nim wskazano cenne informacje, takie jak:

- województwo mazowieckie wyróżnia się w skali kraju pod względem liczby zabytków objętych formami ochrony, co świadczy o bogactwie dziedzictwa kulturowego. Duża liczba zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (7949) plasuje województwo na drugim miejscu w Polsce;
- miejscem koncentracji obiektów zabytkowych jest Warszawa, w której mieści się aż 29,4% zabytków nieruchomych województwa;
- najlepiej zachowanymi zabytkami w województwie są obiekty sakralne;
- województwo zajmuje szóste miejsce w kraju pod względem liczby pomników historii (8) oraz trzecie ze względu na liczbę parków kulturowych (4);
- województwo posiada – nieobjęte formami ochrony zabytków – zasoby kulturowe o szczególnych wartościach historycznych i kulturowych;
- dużym zagrożeniem dla przestrzeni kulturowej województwa jest zróżnicowany stan zachowania zabytków;
- postępująca presja urbanistyczna utrudnia ochronę krajobrazów kulturowych.

W dokumencie podano wizję: „Mazowsze z Warszawą, Warszawa ku Europie” oraz cel główny: „Zapewnienie wysokiej jakości życia poprzez trwałe i zrównoważone przestrzennie rozwój województwa służący wzrostowi znaczenia regionu w Europie i na świecie, przy poszanowaniu zasobów środowiska”. Jednym z obszarów celów rozwojowych jest kultura

i dziedzictwo – Mazowsze bogate kulturowo. Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału kulturowego i turystycznego dla rozwoju województwa i poprawy jakości życia. W ww. obszarze wskazano następujące kierunki działań:

- ochrona i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego;
- wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego, potencjału kulturowego i turystycznego dla rozwoju gospodarczego i promocji województwa;
- upowszechnianie kultury i twórczości;
- kreowanie miast i wsi jako centrów aktywności kulturalnej i turystycznej.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego

Uchwałą nr 22/18 z dnia 19 grudnia 2018 r. Sejmik Województwa Mazowieckiego po raz ostatni przyjął zmianę planu. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego składa się z części głównej – tekst oraz 6 załączników, w tym załącznik pn. „Ochrona przyrody i dziedzictwa kulturowego”,

Dokument składa się z 7. rozdziałów. W podrozdziale 2.11. opisano ochronę dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego. Wskazano, że na obszarze województwa mazowieckiego zlokalizowane są obiekty i obszary o szczególnym znaczeniu dla kultury polskiej jak i światowej. Należą do nich Historyczne Centrum Warszawy – obszar wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz pomniki historii (5). Podano również, że liczba zabytków ujętych w gminnych ewidencjach zabytków wynosi ponad 28 tys. pozycji. W podrozdziale 6.8. wskazano działania dotyczące opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego oraz dóbr ochrony współczesnej, w tym m.in.:

- identyfikację wartościowych obiektów i obszarów dóbr kultury współczesnej oraz ich ochronę poprzez ustalenia w gminnych dokumentach planistycznych (w tym miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego);
- zachowanie ładu przestrzennego lub jego kreowanie, szczególnie w miejscach o istotnym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego poprzez: ochronę i kształtowanie struktur przestrzennych historycznych miast i wsi w oparciu o ochronę pola ekspozycji i eksponowanie dominant architektonicznych, kształtowanie przestrzeni publicznych w nawiązaniu do tradycji miejsca, kształtowanie i ochronę krajobrazów kulturowych m.in. poprzez utworzenie parków kulturowych;
- adaptację obiektów zabytkowych dla współczesnych funkcji kulturalnych, turystycznych i edukacyjnych;
- zagospodarowanie i udostępnianie stanowisk archeologicznych posiadających czytelną formę krajobrazową w celach dydaktycznych, naukowych i turystycznych;
- współpracę międzyregionalną w zakresie zachowania i wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego (tradycji historycznych, śladów osadnictwa, dziedzictwa kultury ludowej) dla rozwoju produktów turystyki kulturowej.

Plan rozwoju Lokalnego Powiatu Ostrołęckiego na lata 2021-2030

Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Ostrołęckiego na lata 2021-2030 został ustanowiony na podstawie uchwały Nr XL/294/2021 Rady Powiatu w Ostrołęce z dnia 22 listopada 2021 r. Pozostaje on w zgodności z dokumentami strategicznymi i programowymi, które opracowano na szczeblu europejskim, krajowym, wojewódzkim i powiatowym.

W Planie Rozwoju Lokalnego Powiatu Ostrołęckiego na lata 2021-2030 wskazano obszary strategiczne dla rozwoju powiatu, są to:

- 1) infrastruktura techniczna;
- 2) edukacja;
- 3) przedsiębiorczość
- 4) pomoc społeczna;
- 5) kultura i turystyka;
- 6) rolnictwo i ochrona środowiska;
- 7) bezpieczeństwo publiczne.

Główne działania podejmowane jakieg będą podejmowane przez powiat w ramach pozostałego obszaru funkcjonalnego mają niwelować różnice rozwojowe, poprawić spójność społeczną i terytorialną. Działania inwestycyjne mają na celu ułatwić komunikację w ramach subregionu ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb prowadzenia aktywnej działalności przedsiębiorców, tworzenia nowych podmiotów gospodarczych i miejsc pracy także w sektorze rekreacji i turystyki w przestrzeni publicznej.

Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027

Komisja Europejska decyzją wykonawczą nr C (2022) 8693 przyjęła 2 grudnia 2022 r. program Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027 (wersja 1.2). W dokumencie sformułowano następujące priorytety:

1. Fundusze Europejskie dla bardziej konkurencyjnego i inteligentnego Mazowsza.
2. Fundusze Europejskie na zielony rozwój Mazowsza.
3. Fundusze Europejskie na rozwój mobilności miejskiej na Mazowszu.
4. Fundusze Europejskie dla lepiej połączonego i dostępnego Mazowsza.
5. Fundusze Europejskie dla wyższej jakości życia na Mazowszu.
6. Fundusze Europejskie dla aktywnego zawodowo Mazowsza.
7. Fundusze Europejskie dla nowoczesnej i dostępnej edukacji na Mazowszu.
8. Fundusze Europejskie dla aktywnej integracji oraz rozwoju usług społecznych i zdrowotnych na Mazowszu.
9. Mazowsze bliższe obywatelom dzięki Funduszom Europejskim.
10. Pomoc techniczna (EFRR).
11. Pomoc techniczna (EFS+).

W programie przedstawiono cele polityki spójności, w tym CP5 realizowany za pomocą procesu rewitalizacji oraz konserwacji i rewaloryzacji zabytków nieruchomych, a także ich udostępnianie na cele publiczne.

Ponadto dla każdego priorytetu wskazano cele szczegółowe. Dla priorytetu IV wskazano 4 cele szczegółowe, w tym cel szczegółowy 4(vi) wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych.

W jego strukturach planuje się następujące typy przedsięwzięć:

- rozwój infrastruktury do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej;
- turystyczne szlaki tematyczne i produkty turystyczne (odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych i kulinarnych).

W ramach typu projektu: Turystyczne szlaki tematyczne i produkty turystyczne za priorytetowe uznano działania na rzecz obszarów o wysokich walorach historycznych, kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych stanowiące o ich wysokiej atrakcyjności turystycznej. Szczególnie preferowane będą te obszary, które jednocześnie zostały wykazane jako zmarginalizowane w dokumentach strategicznych na poziomie regionalnym. Wsparciem zostaną objęte projekty zorientowane na poprawę oferty regionalnej i podregionalnej – tzn. turystycznej i kulturalnej, bazującej na walorach Mazowsza lub regionów etnograficznych, kulturowych, historycznych i przyrodniczych położonych w jego granicach i przynależne do istniejących szlaków turystycznych. Nacisk zostanie położony na wprowadzanie innowacji i cyfryzacji w ramach przemysłu turystycznego i jego produktów, np. w zakresie zarządzania, systemu organizacji usług, kreowania nowych, innowacyjnych produktów czy wykorzystywania efektów współpracy i synergii do realizacji usług turystycznych, co pozwoli na wzrost dochodów i tym samym przyczyni się do odbudowy lokalnych gospodarek. Planowane działania inwestycyjne w zakresie rozwoju oferty turystycznej i rekreacyjnej, powinny być realizowane z zachowaniem zasad zrównoważonej turystyki, ze szczególnym poszanowaniem cennych przyrodniczo obszarów. Przy realizacji inwestycji należy stosować urządzenia minimalizujące presję ze strony turystów i właściwie wyposażać miejsca zagospodarowanego odpoczynku. Dla priorytetu IX - Mazowsze bliższe obywatelom wyznaczono cele szczegółowe:

- 5(i) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwojowi społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich;
- 5(ii) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwojowi społecznego, gospodarczego i środowiskowego na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie.

W ich strukturach planuje się następujące typy przedsięwzięć:

- ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego;
- rewitalizacja obszarów zdegradowanych.

W ramach typu projektu: Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego za priorytetowe uznano wspieranie mających istotne znaczenie dla lokalnej społeczności obiektów zabytkowych, które funkcjonując w odnowionej formie będą stanowiły ważny element aktywizacji środowiska, zmiany społecznej lub ożywienia miejscowej gospodarki. Z uwagi na ogromne znaczenie dziedzictwa kulturowego w obszarach rewitalizacji, niezwykle ważne jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne i społeczne. Szczególne wsparcie otrzymywać będą obiekty najbardziej zagrożone (z uwagi na zły stan techniczny) oraz zabytki najcenniejsze – posiadające wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową objęte jedną z form ochrony prawnej, przewidzianych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ponadto nacisk kładziony będzie na projekty uwzględniające rolę zabytków w rozwoju turystyki oraz pozwalające na ograniczenie negatywnego wpływu na środowisko naturalne, w których będzie prowadzona działalność sprzyjająca integracji społecznej. Kluczowym efektem działań powinno być stworzenie trwałych podstaw dla harmonijnego funkcjonowania obiektów zabytkowych w przestrzeni publicznej sprzyjające utrzymywaniu spójności lokalnej społeczności i integrujące mieszkańców.

W ramach typu projektu: Rewitalizacja obszarów zdegradowanych za priorytetowe uznano kompleksowe projekty (w tym na terenach miast w ramach celu szczegółowego 5(i) pozwalające na wyprowadzanie ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych poprzez działania całościowe (powiązane wzajemnie przedsięwzięcia obejmujące kwestie społeczne oraz gospodarcze lub przestrzenno-funkcjonalne lub techniczne lub środowiskowe), integrujące interwencję na rzecz społeczności lokalnej, przestrzeni i lokalnej gospodarki, skoncentrowane terytorialnie i prowadzone w sposób zaplanowany oraz zintegrowany. Interwencja ta powinna pozwolić na pobudzanie aktywności środowisk lokalnych i stymulowanie współpracy poprzez wsparcie przedsiębiorczości, samo zatrudnienia i gospodarki społecznej, a także poprawę jakości przestrzeni w której funkcjonują.

V. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Gminny Program Opieki nad Zabytkami ma swoje odzwierciedlenie w planach rozwoju lokalnego a dokładnie w Strategii Rozwoju Gminy Lelis na lata 2014-2030 zatwierdzonej Uchwałą nr XXX/229/2014 Rady Gminy Lelis z dnia 28.04.2014 r. w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Gminy Lelis na lata 2014 -2030”. Z uwagi na długofalowość założeń wskazanych w Strategii, których wizja wskazuje realizację działań mających na celu „Poprawę jakości życia mieszkańców z zachowaniem tożsamości historycznej i regionalnej

oraz wzrostem poczucia bezpieczeństwa” przy stwierdzeniu, że „Gmina Lelis – to miejsce atrakcyjne do mieszkania i przyjazne dla inwestorów oraz turystów pod względem wysokiego poziomu życia, wykształconego społeczeństwa, zadbanego otoczenia i czystego środowiska, przyjaznych warunków dla rozwoju przedsiębiorczości, wyspecjalizowanej bazy turystycznej, wyprofilowanego rolnictwa, rozwiniętej infrastruktury technicznej i bazy sportowo-rekreacyjnej, chroniąca walory krajoznawcze, dziedzictwo kulturowe oraz wartości regionalne” dokument w zasadniczy sposób pokazuje ważność regionalnego dziedzictwa historycznego ujętego również w celach Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

W Strategii Rozwoju Gminy przewidziano, że w latach 2014-2030 zostanie podjęta realizacja 9 celów strategicznych, obejmujących zakres:

- Cel 1. „Poprawy atrakcyjności inwestycyjnej oraz rozwój przedsiębiorczości w gminie”
- Cel 2. „Wzrostu konkurencyjności gminy poprzez rozbudowę infrastruktury technicznej”
- Cel 3. „Zwiększenia dostępności komunikacyjnej na terenie gminy”
- Cel 4. „Poprawy jakości bazy lokalowej obiektów użyteczności publicznej oraz zagospodarowania przestrzeni publicznej”
- **Cel 5. „Zwiększenia atrakcyjności turystyczno-krajoznawczej gminy oraz wzrostu konkurencyjności bazy turystycznej”**
- Cel 6. „Podwyższenia konkurencyjności gospodarstw rolnych oraz wzrostu jakości życia na obszarach wiejskich”
- Cel 7. „Pobudzenia aktywności mieszkańców w życiu społecznym i gospodarczym gminy”
- Cel 8. „Poprawy jakości życia mieszkańców, wykorzystanie kapitału ludzkiego poprzez kształcenie i podwyższenie kwalifikacji zawodowych”,
- Cel 9. „Wzrostu konkurencyjności Gminy poprzez wykorzystanie nowych technologii”

Realizacja celu 5. jest najbardziej istotna z punktu widzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

Strategia w dziale 6 pn.: „Turystyka i rekreacja” uwzględnia charakterystykę najciekawszych atrakcji turystycznych na terenie Gminy Lelis. Zalicza tu:

1. Drewniany Kościół pw. Św. Anny z 1756 roku oraz znajdującą się obok drewnianą dzwonnice z 1892 roku w miejscowości Dąbrówka. Miejsce wyróżniające się nie tylko pięknymi i zabytkowymi obrazami, rzeźbami, ale również tajemniczością objawień i cudownych uzdrowień na Kurpiach. W kościele znajduje się m.in.: Obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem z I poł. XVIII w.; Rzeźba – Marii z Dzieciątkiem z XVIII w. wykonana z drewna; oraz liczne krucyfiksy z XVIII, XIX i XX wieku. W miejscu, gdzie dzisiaj stoi w Dąbrówce kościół szumiały niegdyś kilkusetletnie sosny, także sosny bartne. Do dnia dzisiejszego, co roku we wrześniu do Dąbrówki odbywają się pielgrzymki upamiętniające cudowne objawienia na Kurpiach, a także imprezy folklorystyczne nawiązująca swą nazwą do minionych wydarzeń: **„...tam, gdzie barć cudowna stała”**.

2. Drewniany Kościół pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy przeniesiony w 1989 r. do Lelisa, zbudowany w końcu XIX w. w miejscowości Nowa Wieś Zachodnia (gm. Olszewo-Borki), stanowiący ważny punkt w przewodniku dla odwiedzających naszą gminę. Kościół jest potwierdzeniem wznoszenia drewnianych budowli, charakterystycznych dla ludności Kurpiowskiej budującej z tego solidnego tworzywa.
3. Utworzony w 1997 roku Ośrodek Etnograficzny zawierający liczne eksponaty, prezentujący codzienne życie ludności Puszczy Kurpiowskiej. Zawierający dwie odtworzone izby na wzór typowej chaty kurpiowskiej. Ośrodek Etnograficzny zawiera również wystawę m.in.: garncarstwa, krosen, wikliny, narzędzi rolniczych i łowieckich. Prezentuje także fragment dawnej, dzikiej Puszczy Kurpiowskiej. Można zobaczyć w rzeczywistych rozmiarach zwierzęta typowe dla Puszczy: wilka, jelenia, zającą, borsuka oraz nie spotykane już dzisiaj ptactwo.

W rozdziale tym Strategia opisuje również, że region kurpiowski, obok regionu góralskiego zaliczany jest do najlepiej zachowanych i kultywowanych kultur ludowych w Polsce. Walory artystyczne spotykamy w całej wytwórczości regionalnej. Dotyczy to zarówno chat kurpiowskich, gdzie dekorowano szczyt stojący frontem do drogi czy drzwi wejściowe do chaty. Najbardziej interesującymi, a zarazem kontynuowanymi do dziś są wyroby związane z obrzędowością. Dotyczy to zarazem kolorowych wycinanek, umieszczanych na białych ścianach w izbach, kierpców, bukietów zdobiących dom w okresie świąt jak też zabawek choinkowych, pisanek, palm wielkanocnych. W gminie Lelis wciąż żywa jest kultura kurpiowska, świadczą o tym tłumy mieszkańców oraz turystów biorących udział w organizowanych corocznych imprezach folklorystycznych. Ludowe zwyczaje i obrzędy w gminie Lelis to m.in.: „Dożynki na Kurpiach”, „Kurpiowskie Granie” oraz „Darcie pierza”.

Strategia definiuje również podział na:

1) Obiekty kultu religijnego:

- Parafia Rzymsko-Katolicka pw. MB Nieustającej Pomocy w Lelisie.
Do parafii należą miejscowości: Lelis, Durlasy część wsi Długi Kąt.
- Parafia Rzymsko-Katolicka pw. Miłosierdzia Bożego w Łęgu Starościńskim.
Do parafii należą miejscowości: Łęg Starościński, Łęg Przedmiejski, Kurpiowskie, Kurpiowskie Nowe i Szafarczyska.
- Parafia Rzymsko -Katolicka pw. NMP Częstochowskiej w Obierwi.
Do parafii należą miejscowości; Obierwia, Chudek, Olszewka i Szwendrowy Most.
- Parafia Rzymsko -Katolicka pw. Św. Anny w Dąbrowce.
Do parafii należą miejscowości: Dąbrowka, Bienduska, Gąski, Nasiadki, Płoszyce i Szkwa.

2) Cmentarze:

- Cmentarz wojenny żołnierzy niemieckich z I wojny światowej w miejscowości Kurpiowskie kol. Mierzejewo,
- Cmentarz wojenny żołnierzy niemieckich z I wojny światowej w miejscowości Szkwa,
- Cmentarz Mariawicki w miejscowości Długi Kąt,

- Mogiła żołnierza polskiego poległego w 1939 r. w miejscowości Durlasy
- Mogiła polaka zamordowanego przez Niemców w m. Durlasy,
- Cmentarz grzebalny parafii Rzymsko-Katolickiej p.w. Św. Anny w Dąbrówce,
- Cmentarz grzebalny parafii Rzymsko-Katolickiej w Lelisie,
- Cmentarz grzebalny parafii Rzymsko-Katolickiej w Obierwi,
- Cmentarz grzebalny parafii Rzymsko-Katolickiej w Łęgu Starościńskim.

Strategia Rozwoju Gminy Lelis na lata 2014-2030 jest zatem dokumentem, który najwyraźniej przedstawia wizję rozwoju tego terenu przy jednoczesnym nakreśleniu uwarunkowań wewnętrznych wynikających z tego obszaru. Ma to bezpośrednie przełożenie na założenia i cele ujęte w Gminnym Programie Ochrony nad Zabytkami.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami wykazuje zgodność z zapisami miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Lelis uchwalonego uchwałą Nr VII/41/03 Rady Gminy Lelis w dniu 28 sierpnia 2003 r. Rozdział 3 zawiera ustalenia dotyczące wartości kulturowych i środowiska przyrodniczego, a w szczególności:

1. dla terenów położonych na obszarach stanowisk archeologicznych ustalony został obowiązek:

- 1) uzgadniania decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- 2) powiadamiania inwestorów o konieczności przeprowadzania:
 - a) archeologicznych badań wykopaliskowych - wyprzedzających planowane zmiany i inwestycje;
 - b) prac archeologicznych przy robotach ziemnych związanych z inwestycją i trwałym zagospodarowaniem terenu - z rygiem ich zmiany na archeologiczne badania wykopaliskowe, w przypadku ujawnienia w trakcie robót ziemnych - obiektów archeologicznych, wyprzedzających działania inwestycyjne.
- 3) zakres badań i prac archeologicznych wymienionych w pkt. 2 ustala Wojewódzki Konserwator Zabytków na etapie uzgadniania decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu.

2. dla Kościoła Parafialnego. p. w. Św. Anny w Dąbrówce ustalono strefy:

- 1) "A"- ścisłej ochrony konserwatorskiej - w granicach własności,
- 2) "E" - ochrony ekspozycji w promieniu 50,0 m od granic własności,

W granicach strefy "A" ustala się obowiązek uzgadniania wszelkich decyzji planistycznych oraz prac budowlanych i remontowych przy obiektach z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

W granicach strefy "E" ustala się zakaz:

- 1) realizacji zabudowy przekraczającej 2 kondygnacje,
- 2) zwartych nasadzeń wysoką roślinnością,
- 3) realizacji masztów telefonii komórkowej i reklam wielkoformatowych.

Ujęty został wykaz obiektów zabytkowych znajdujących się w rejestrze i ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków:

Ustalony został następujący obowiązek dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w ewidencji konserwatora zabytków:

- 1) uzgadniania decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- 2) prowadzenia wszelkich prac remontowych i modernizacyjnych dla których nie jest wymagane pozwolenie na budowę w uzgodnieniu i pod nadzorem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

3. W zakresie ochrony środowiska ustalono:

- 1) ochronę i zakaz uszczuplania terenów istniejących lasów i gruntów leśnych poza terenami wyznaczonymi w niniejszej uchwale,
- 2) ochronę i utrzymanie istniejących skupisk zieleni, zadrzewień oraz ukształtowania powierzchni terenu,
- 3) ochronę istniejących cieków wodnych z zapewnieniem budowy przepustów pod projektowanymi drogami,
- 4) zakaz lokalizacji obiektów mogących znacząco oddziaływać na środowisko nie związanych z funkcją danego obszaru,
- 5) zakaz odprowadzania nie oczyszczonych ścieków do wód powierzchniowych i do ziemi,
- 6) zakaz niszczenia wydm,
- 7) nakaz realizacji płyt obornikowych i zbiorników na gnojowicę,
- 8) zakaz realizacji obiektów budowlanych i ogrodzeń w odległościach mniejszych niż:
 - a) 25,0 m od linii brzegowej rzeki Narew, Omulew, Rozoga, Szkwa i Piasecznica,
 - b) 10,0 m od linii brzegowej innych wód płynących,
 - c) 3,0 m od korony rowów melioracyjnych,
 - d) 5 m od skarp tarasów rzecznych,
- 9) zakaz zasypywania rowów melioracyjnych.

4. W zakresie kształtowania środowiska przyrodniczego ustalono:

- 1) minimalny udział powierzchni biologicznie czynnej, w powierzchni każdej działki wynosi :
 - a) dla zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej – 50 %,
 - b) dla zabudowy letniskowej – 70 %,
 - c) dla zabudowy usługowej i produkcyjnej - 30 %,
- 2) dla terenów leśnych ustala się maksymalne powierzchnie przeznaczone pod zabudowę:
 - d) dla zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej – nie więcej niż 300 m²,
 - e) dla zabudowy letniskowej – 20 % pow. działki, nie więcej niż 200 m²,
 - f) dla zabudowy usługowej - do 50 % pow. działki, nie więcej niż 500 m².
- 3) obowiązek wprowadzenia pasów zieleni wysokiej i niskiej wzdłuż dróg i ulic.
- 4) nakaz zagospodarowania nie wykorzystanych gospodarczo terenów w strefach ochronnych linii energetycznych poprzez nasadzenia zieleni niskiej i średniowysokiej.

VI. DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY LELIS

6.1. Zarys historii gminy Lelis

Gmina Lelis położona jest w północno-wschodniej części powiatu ostrołęckiego, w województwie mazowieckim, w bezpośrednim sąsiedztwie miasta Ostrołęki w dorzeczu dolnych odcinków dwóch rzek dopływów Narwi: Szkwy zwanej kiedyś inaczej Skwą i Rozogi. Źródła tych rzek znajdują się na Mazurach i wchodzi w skład obszaru dorzecza Wisły. Narew wyznacza też południową granicę gminy z gminą Rzekuń i miastem Ostrołęką. Ponadto sąsiadami są gminy: Olszewo Borki, Baranowo i Kadzidło z powiatu ostrołęckiego oraz Zbójna i Miastkowo z powiatu łomżyńskiego. Przez gminę przebiega odcinek trasy z Warszawy przez Ostrołękę na Mazury. Położenie geograficzne siedziby gminy – Lelisa to: 21°, 33', 26" długości geograficznej wschodniej i 53°, 10', 26" szerokości geograficznej północnej.

Obszar gminy aktualnie wynosi 19 709 ha, odległości od siedziby powiatu – Ostrołęki 12 km, zaś od stolicy województwa mazowieckiego – Warszawy 130 km. W skład gminy wchodzi 22 miejscowości i 23 sołectwa. Sołectwami są: Aleksandrowo, Białobiel, Dąbrówka, Długi Kąt, Durlasy, Gąski, Gnaty, Gibalka, Kurpiewskie, Lelis, Łęg Przedmiejski, Łęg Starościński – Walery, Łęg Starościński, Łodziska, Nasiadki, Obierwia, Olszewka, Płoszyce, Siemnocha, Szafarnia, Szafarczyska, Szkwa, Szwendrowy Most. Różnica między miejscowościami a sołectwami jest taka, że miejscowość Łęg starościński dzieli się na dwa sołectwa: Łęg Starościński i Łęg Starościński – Walery.

Ukształtowanie powierzchni, inaczej mówiąc rzeźba terenu, wynika z budowy geologicznej utworów najmłodszych, jak też działalności erozyjnej. Na terenie gminy Lelis mamy powierzchnię płaską, lekko nachyloną z północy na południe. Na niektórych terenach zachowały się do dziś ładnie wykształcone charakterystyczne wydmy paraboliczne. Pewnym urozmaicheniem poza wzgórzami wydmy są płytkie doliny rzek i cieków. Wysokość nad poziomem morza wynosi kilkadziesiąt metrów. Gleby są na ogół nieurodzajne, należące do najniższych klas bonitacyjnych, (80 % to klasa V i VI) powstałe przede wszystkim na utworach lodowcowych i wodnolodowcowych. Zalesienie gminy wynosi 36 %.

Przez gminę lub na granicy przepływa 5 rzek: Narew, Omulew, Rozoga, Szkwa i Piasecznia. Płyną one (poza Narwią) równolegle do siebie w płaskich zabagnionych dolinach. Poza Szkwą wszystkie rzeki zostały uregulowane. Wysoka lesistość oraz występowanie rzadkich gatunków roślin i zwierząt spowodowały, że gmina zaliczona została do obszaru funkcjonalnego "Zielonych Płuc Polski"

6.2. Charakterystyka zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

Charakterystyczne piękno i wyjątkowość dla gminy stanowią wydmy paraboliczne we wsi Durlasy. Również nieodzownym elementem krajobrazu gminy są liczne kapliczki oraz krzyże przydrożne (Szafarnia, Płoszyce, Durlasy, Nasiadki), przypominające o głębokiej wierze ludu puszczańskiego. Najciekawsze krajobrazowo tereny położone są w północno-wschodniej części gminy. W rejonie tym zachowała się jeszcze drewniana architektura ludowa (chałupy kurpiowskie).

Specyfiką Niziny Kurpiowskiej są tereny piaszczyste, o znacznej przewadze lasów i użytków zielonych, które stanowią 63,7% użytków rolnych. Użytki rolne stanowią 51,4% obszaru gminy, natomiast 36% powierzchni obejmują lasy. Gmina Lelis liczy 9 929 mieszkańców, w tym 4 996 mężczyzn i 4 933 kobiet. Gęstość zaludnienia wynosi 44 osób/km².

Do najciekawszych i najbardziej urokliwych atrakcji turystycznych na terenie Gminy Lelis należy zabytkowy drewniany kościół p.w. Św. Anny pochodzący z 1756 r. oraz znajdująca się obok zabytkowa drewniana dzwonnica z 1892 r. w miejscowości Dąbrówka. Miejsce wyróżnia się nie tylko pięknymi i zabytkowymi obrazami, rzeźbami, ale również tajemniczością objawień i cudownych uzdrowień na Kurpiach. W kościele znajduje się m.in. Obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem z I poł. XVIII w. Rzeźba – Marii z Dzieciątkiem z XVIII w. wykonana z drewna oraz liczne krucyfiksy z XVIII, XIX i XX wieku. Kościół w Dąbrówce został przeniesiony w 1883 r. z Kadzidła. Od roku 2004 do dnia dzisiejszego, co roku we wrześniu do Dąbrówki zmierzają pielgrzymki upamiętniające cudowne objawienia na Kurpiach, a także odbywa się tam impreza folklorystyczna nawiązująca swą nazwą do minionych wydarzeń; „**Tam gdzie barć cudowna stała**”. Gmina Lelis bogata jest również w unikalne pomniki przyrody. Okazała lipa drobnolistna rośnie we wsi Dąbrówka przy zabytkowym kościele, zabytkowe jałowce – we wsi Długi Kąt, sosna o dwóch pniach w m. Białobiel.

6.3. Gminna ewidencja zabytków

Na podstawie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest prowadzona ewidencja zabytków Gminy Lelis, którą ustanowiono Zarządzeniem Nr 0050.42.2020 Wójta Gminy Lelis z dnia 1 lipca 2020 r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Lelis. Ewidencja zabytków prowadzona jest przez Wójta w formie zbiorów kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. Dla zabytków nieruchomych historycznych na kartach adresowych podawane są następujące informacje: adres lub lokalizacja zabytku, krótka charakterystyka funkcji oraz wyglądu wraz z dokumentacją fotograficzną, a także uwagi dotyczące stanu obecnego.

Gminna ewidencja zabytków zawiera 19 pozycji.

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Informacja o wpisie do rejestru zabytków
1.	Dąbrówka	Kościół Parafialny pw. Św. Anny	Dąbrówka	Decyzja nr A 28/81/124 z 12.06.1981 r. Nr rejestru A-458
2.	Dąbrówka	Dzwonnica wraz z otoczeniem w granicach działki nr 216	Dąbrówka	Decyzja MWKZ oznaczona DO.4164/4/10Nr 990/10 z 22.09.2010 r. Nr rejestru A-983
3.	Dąbrówka	Plebania drewniana	Dąbrówka 49	
4.	Dąbrówka	Dom organistówka	Dąbrówka 51	
5.	Dąbrówka	Kapliczka przy dzwonnicy	Dąbrówka	

6.	Dąbrówka	Cmentarz grzebalny parafii Rzymsko-Katolickiej p.w. św. Anny	Dąbrówka	
7.	Długi Kąt	Cmentarz Mariawicki	Długi Kąt 40a	
8.	Durlasy	Mogiła Żołnierza Polskiego poległego w 1939 r.	Durlasy	
9.	Durlasy	Mogiła Polaka zamordowanego przez Niemców	Durlasy	
10.	Kurpiewskie	Cmentarz wojenny żołnierzy niemieckich	Kurpiewskie	
11.	Łęg Starościński	Dom drewniany	Łęg Starościński 5	
12.	Łęg Starościński	Dom drewniany	Łęg Starościński 14	
13.	Płoszyce	Spichlerz – dom drewniany	Płoszyce 50	
14.	Szafarczyska	Chałupa	Szafarczyska 11	
15.	Szkwa	Cmentarz wojenny żołnierzy niemieckich	Szkwa	
16.	Szkwa	Krzyż	Szkwa	
17.	Obierwia	Kapliczka murowana	Obierwia	
18.	Olszewka	Szkoła drewniana	Olszewka	
19.	Szafarnia	Kapliczka przydrożna	Szafarnia	

6.4. Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu Gminy Lelis

L.P.	Miejscowość	Obszar AZP	Nr stanowiska na obszarze	Nr stanowiska w miejscowości	Funkcja i chronologia stanowiska
1.	Długi Kąt	36-71	2	1	osada - epoka brązu
2.	Długi Kąt	36-71	3	2	osada - wczesna epoka żelaza
3.	Długi Kąt (kol. Wydmy)	36-71	4	1	ślady osadnictwa
4.	Dąbrówka	36-72	6	2	osada - okres nowożytny
5.	Dąbrówka	36-72	7	2	znalezisko luźne paleolit, mezolit
6.	Gąski	36-72	15	3	osada - wczesne średniowiecze

L.P.	Miejscowość	Obszar AZP	Nr stanowiska na obszarze	Nr stanowiska w miejscowości	Funkcja i chronologia stanowiska
7.	Gąski	36-72	16	4	osada - wczesne średniowiecze
8.	Gąski	36-72	17	5	osada - wczesne średniowiecze
9.	Nasiadki (Stara Wieś)	36-72	20	2	osada - wczesne średniowiecze
10.	Nasiadki (Stara Wieś)	36-72	21	3	Punkt - osadnictwa - okres halat
11.	Szkwa	36-72	3	3	znalezisko - luźne mezolit/neolit
12.	Szkwa	36-72	4	4	śląd osadnictwa wczesne średniowiecze
13.	Szkwa	36-72	5	5	osada - wczesna epoka żelaza
14.	Obierwia	37-70	25	1	osada - średniowiecze
15.	Obierwia	37-70	26	2	śląd osadnictwa - średniowiecze
16.	Obierwia	37-70	27	3	śląd osadnictwa starożytność
17.	Obierwia	37-70	34	4	osada - średniowiecze
18.	Obierwia (kol. Małachowo)	37-70	31	1	osada - epoka brązu
19.	Obierwia (kol. Małachowo)	37-70	32	2	osada, kultura łużycka - epoka brązu
20.	Obierwia (kol. Małachowo)	37-70	33	3	śląd osadnictwa, kultura łużycka – epoka brązu
21.	Obierwia (kol. Małachowo)	37-70	56	5	śląd osadnictwa, kultura łużycka – epoka brązu
22.	Obierwia (kol. Małachowo)	37-70	57	6	śląd osadnictwa, kultura łużycka – epoka brązu
23.	Obierwia (kol. Małachowo)	37-70	58	7	śląd osadnictwa, – epoka brązu
24.	Obierwia (kol. Małachowo)	37-70	59	8	śląd osadnictwa, kultura łużycka – epoka brązu
25.	Obierwia (kol. Kurzyska)	37-70	28	1	śląd osadnictwa, - epoka brązu
26.	Obierwia (kol. Kurzyska)	37-70	29	2	osada - epoka brązu

L.P.	Miejscowość	Obszar AZP	Nr stanowiska na obszarze	Nr stanowiska w miejscowości	Funkcja i chronologia stanowiska
27.	Obierwia (kol. Kurzyska)	37-70	30	3	osada, kult. łużycka - epoka brązu
28.	Obierwia (kol. Smoliska)	37-70	41	2	śląd osadnictwa - epoka kamienia
29.	Obierwia (kol. Smoliska)	37-70	43	4	śląd osadnictwa - średniowiecze
30.	Obierwia (kol. Smoliska)	37-70	44	5	śląd osadnictwa - epoka brązu
31.	Obierwia (kol. Smoliska)	37-70	45	6	śląd osadnictwa - neolit
32.	Obierwia (kol. Smoliska)	37-70	46	7	śląd osadnictwa - starożytność
33.	Obierwia (kol. Smoliska)	37-70	47	8	osada - epoka brązu
34.	Obierwia (kol. Smoliska)	37-70	51	9	osada - neolit
35.	Obierwia (kol. Smoliska)	37-70	52	10	osada- neolit
36.	Obierwia (kol. Smoliska)	37-70	53	11	osada- starożytność
37.	Obierwia (kol. Smoliska)	37-70	54	12	osada- epoka brązu
38.	Obierwia (kol. Smoliska)	37-70	55	13	śląd osadnictwa-starożytność
39.	Olszewka	37-70	13	5	osada - starożytność
40.	Olszewka	37-70	14	6	śląd osadniczy - osada NOW
41.	Olszewka	37-70	17	9	osada - wczesna epoka brązu
42.	Olszewka	37-70	21	13	osada - średniowiecze
43.	Olszewka	37-70	22	14	osada - neolit- epoka brązu
44.	Olszewka (kol. Chrusty)	37-70	23	1	osada- epoka brązu
45.	Olszewka (kol. Kąty)	37-70	4	2	Osada - PŚ/NOW
46.	Olszewka (kol. Kąty)	37-70	10	4	osada - I-II w. epoka brązu
47.	Olszewka (Krzyżówki)	37-70	5	3	osada Ś - osada NOW
48.	Gibałka	37-71	1	1	Oosada - średniowiecze

L.P.	Miejscowość	Obszar AZP	Nr stanowiska na obszarze	Nr stanowiska w miejscowości	Funkcja i chronologia stanowiska
49.	Gibałka	37-71	2	2	śląd osadnictwa - średniowiecze
50.	Gibałka	37-71	3	1	osada - wczesna epoka żelaza
51.	Gnaty (kol. Jegliny)	37-71	4	1	śląd osadnictwa, neolit - epoka brązu
52.	Lelis (kol. Podjebranie)	37-71	7	1	znalezisko- luźne, nieokreślona
53.	Łodziska	37-71	5	1	Osada - wczesne średniowiecze
54.	Łodziska	37-71	6	3	Osada – neolit - epoka brązu
55.	Lelis	37-72	17	1	znalezisko luźne
56.	Kurpiewskie (kol. Kozówki)	37-72	5	1	osada - neolit
57.	Kurpiewskie Nowe	37-72	4	1	śląd osadnictwa - wczesna epoka żelaza
58.	Kurpiewskie (kol. Mierzejewo)	37-72	29	1	śląd osadnictwa - mezolit
59.	Łęg Przedmiejski (kol. Chrusty)	37-72	13	1	znalezisko luźne - neolit
60.	Łęg Przedmiejski (kol. Chrusty)	37-72	14	2	obozowisko - mezolit
61.	Łęg Przedmiejski (kol. Roszczycha)	37-72	1	1	osada, XIV-XV w.
62.	Łęg Przedmiejski (kol. Roszczycha)	37-72	2	2	osada- neolit
63.	Łęg Starościński	37-72	7	1	obozowisko - mezolit
64.	Łęg Starościński (kol. Góry)	37-72	6	1	śląd osada - neolit - epoka brązu
65.	Łęg Starościński (kol. Leśna Góra)	37-72	11	1	osada - mezolit

L.P.	Miejscowość	Obszar AZP	Nr stanowiska na obszarze	Nr stanowiska w miejscowości	Funkcja i chronologia stanowiska
66.	Łęg Starościński (kol. Mała Wioska)	37-72	8	1	osada- neolit
67.	Łęg Starościński (kol. Podgrądzie)	37-72	9	1	śląd osadnictwa - wczesna epoka żelaza
68.	Łęg Starościński (kol. Podgrądzie)	37-72	10	2	śląd osadnictwa – epoka brązu
69.	Łęg Starościński (kol. Gać)	37-72	12	1	obozowisko mezolit-neolit
70.	Nasiadki	37-72	21	2	obozowisko mezolit
71.	Szafarczyska	37-72	16	2	śląd osadnictwa -epoka brązu
72.	Szafarczyska	37-72	18	3	osada, kultura łużycka, epoka brązu
73.	Szafarczyska	37-72	19	4	znalezisko luźne - mezolit
74.	Szafarczyska	37-72	20	5	obozowisko - mezolit/neolit
75.	Kurpiewskie (kol. Mierzejewo)	37-73	2	1	znalezisko luźne - nieokreślona
76.	Kurpiewskie (kol. Mierzejewo)	37-73	2	3	znalezisko luźne - nieokreślona
77.	Olszewka	38-70	46	8	średniowiecze
78.	Łęg Przedmiejski (kol. Muszyństwo)	38-71	1	1	osada - kultura łużycka, epoka brązu
79.	Łęg Przedmiejski (kol. Muszyństwo)	38-71	2	2	śląd osadnictwa epoka kamienia
80.	Łęg Przedmiejski (kol. Muszyństwo)	38-71	3	3	osada - epoka brązu
81.	Łęg Przedmiejski	38-71	4	1	osada - epoka brązu

L.P.	Miejscowość	Obszar AZP	Nr stanowiska na obszarze	Nr stanowiska w miejscowości	Funkcja i chronologia stanowiska
	(kol. Księży Las)				
82.	Łęg Przedmiejski (kol. Klimuty)	38-71	5	1	śląd osadnictwa - epoka kamienia- wczesna epoka brązu
83.	Łęg Przedmiejski (kol. Celowizna)	38-72	5	1	osada - neolit
84.	Łęg Przedmiejski (kol. Celowizna)	38-72	6A	2A	obozowisko - mezolit/neolit
85.	Łęg Przedmiejski (kol. Celowizna)	38-72	6B	2B	osada - epoka kamienia
86.	Łęg Przedmiejski (kol. Celowizna)	38-72	17	4	osada - epoka kamienia
87.	Łęg Przedmiejski (kol. Jeżyły)	38-72	4	1	osada starożytna
88.	Łęg Przedmiejski (kol. Koźlicza)	38-72	10	1	znalezisko luźne - nieokreślona
89.	Łęg Przedmiejski (kol. Kruczyki)	38-72	2	1	obozowisko- mezolit
90.	Łęg Przedmiejski (kol. Kurpiewiaki)	38-72	1A	1A	obozowisko-mezolit
91.	Łęg Przedmiejski (kol. Kurpiewiaki)	38-72	1B	1B	osada - epoka brązu
92.	Łęg Przedmiejski (kol. Ponicha)	38-72	8	1	obozowisko - mezolit/neolit
93.	Łęg Przedmiejski (kol. Ponicha)	38-72	9	2	śląd osadnictwa - mezolit/neolit
94.	Łęg Przedmiejski (kol. Pyskły)	38-72	7A	1A	obozowisko - mezolit

L.P.	Miejscowość	Obszar AZP	Nr stanowiska na obszarze	Nr stanowiska w miejscowości	Funkcja i chronologia stanowiska
95.	Łęg Przedmiejski (kol. Pyskły)	38-72	7B	1B	obozowisko - neolit
96.	Łęg Przedmiejski (kol. Woldaszka)	38-72	3A	1A	osada - neolit
97.	Łęg Przedmiejski (kol. Woldaszka)	38-72	3B	1B	obozowisko - mezolit
98.	Łęg Przedmiejski (kol. Woldaszka)	38-72	3C	1C	obozowisko - mezolit
99.	Łęg Przedmiejski (kol. Siedliska)	38-72	13	1	znalezisko luźne - mezolit

6.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Na terenie gminy Lelis w miejscowości Dąbrówka usytuowane są dwa obiekty zabytkowe, które są wpisane do rejestru zabytków.

1. Kościół Parafialny p.w. Św. Anny w Dąbrówce z 1756 r. (wpis do rejestru zabytków nr A-458 z dnia 12.06.1981 r.)

Fot. Kościół Parafialny p.w. Św. Anny w Dąbrówce z 1756 r.

Fot. Wnętrze kościoła Parafialnego p.w. Św. Anny w Dąbrówce z 1756
– ołtarz główny

2. Dzwonnica drewniana wraz z otoczeniem z 1892-1893 r.
(wpis do rejestru zabytków nr A-458 z dnia 22.09.2010 r.)

Fot. Dzwonnica wraz z otoczeniem w granicach działki nr 216

VII. PRIORYTETY I KIERUNKI DZIAŁAŃ PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Priorytet 1.

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy.

Cel ten koresponduje z zadaniami gminy określonymi w art. 87 ust. 2 pkt 3 i 6 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.

Priorytet 2.

Ochrona i świadome kształtowanie obrazu kulturowego

Cel ten koresponduje z zadaniami gminy określonymi w art. 87 ust. 2 pkt 1 i 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

- włączenie problemów *ochrony zabytków* do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań *ochrony zabytków*, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.

Priorytet 3.

Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości

Cel ten koresponduje z zadaniami gminy określonymi w art. 87 ust. 2 pkt 4, 5 i 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami :

- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

Kierunki działań	Zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	- dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych, - pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w pozyskiwaniu środków na odnowę zabytków - stała opieka nad zabytkami, - zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą
Podjęmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne	prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkach

Priorytet II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Kierunki działań	Zadania
Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	- dokonywanie przeglądów zasobów wpisanych do rejestru zabytków, - wystąpienie do wojewódzkiego konserwatora zabytków cennych obszarów i obiektów zabytkowych.
Ochrona układów ruralistycznych na obszarach wiejskich	Poprawa ładu przestrzennego wsi oraz zapobieganie rozpraszaniu osadnictwa poprzez: - ochronę historycznie ukształtowanego układu dróg, - wypełnianie zabudową wolnych działek budowlanych w obszarach centrów wsi oraz historycznych siedlisk w zgodzie z historyczną kompozycją danego układu i gabarytami oraz formą architektoniczną tworzącej go zabudowy, - wyznaczanie w planach miejscowych nowych terenów pod zabudowę na zasadzie kontynuacji historycznych siedlisk

Priorytet III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości

Kierunki działań	Zadania
Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	• udostępnienie informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej gminy • utworzenie gminnego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego, • opracowanie mapy zabytków gminy, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego
Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	• organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych, • inicjowanie i organizowanie obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa w gminie, • wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy, • wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez organizowanie i wspieranie zajęć, • prowadzenie monitoringu i weryfikacji obiektów uwzględnionych w gminnej ewidencji zabytków, • promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej, • opracowanie szlaków turystycznych (np. pieszych, rowerowych, konnych, samochodowych) wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego, • utworzenie i modernizacja elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki .

VIII. INSTRUMENTY SŁUŻĄCE REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zadania określone w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Lelis mogą być wykonywane przy pomocy następujących instrumentów:

- instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych obejmujących między innymi uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków, stref ochrony konserwatorskiej;
- instrumentów finansowych obejmujących między innymi dofinansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;
- instrumentów koordynacji obejmujących między innymi poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- instrumentów społecznych obejmujących między innymi poprzez działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi;
- instrumentów kontrolnych obejmujących między innymi aktualizację gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

IX. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Gminny Program Opieki nad zabytkami Gminy Lelis, po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Gminy w celu przyjęcia go uchwałą. Program został opracowany na okres 4 lat. Co dwa lata Wójt będzie sporządzał sprawozdanie z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami i przedstawiał je Radzie Gminy.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu uwzględniająca:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Poniżej wskazuje się następujące wskaźniki oceniające poziom realizacji gminnego programu:

W ramach priorytetu I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy:

- poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość pozyskanych środków finansowych ze źródeł pozabudżetowych przez gminę,
- wartość pozyskanych środków finansowych ze źródeł pozabudżetowych przez właścicieli zabytkowych obiektów,

- liczba obiektów poddanych pracom porządkowym, pracom zabezpieczającym przed pożarem, zniszczeniem lub kradzieżą.

W ramach priorytetu II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego:

- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych,
- liczba wniosków o uznanie obiektów i obszarów za pomniki historii,
- poziom (w %) objęcia terenu gm. wykonanymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego.

W ramach priorytetu III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości:

- liczba opracowań zamieszczonych na stronie internetowej gminy, map,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, konnych,
- liczba opracowanych, wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników)
- liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej,

X. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zadania związane z opieką nad zabytkami na terenie gminy Lelis mogą być finansowane, między innymi z następujących źródeł:

- z budżetu gminy (w miarę posiadanych możliwości),
- z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego,
- z budżetu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- z budżetu ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- ze środków unijnych,
- darowizny od osób fizycznych.

Art.87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na jednostki samorządu terytorialnego obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami. Przyjęty przez Radę Gminy w formie uchwały gminny program opieki nad zabytkami jest elementem polityki samorządowej. Służy podejmowaniu planowych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Program służy rozwojowi gminy poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne. Program opieki nad zabytkami powinien pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy. Wskazane w programie działania są skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Jednocześnie mogą przyczynić się do zwiększenia atrakcyjności regionów, podniesienia konkurencyjności oferowanych produktów

turystycznych, a także szerszego od dotychczasowego wykorzystania potencjału związanego z zachowanym dziedzictwem kulturowym. Gminny program opieki nad zabytkami, m.in. poprzez działania edukacyjne, może też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości i wspólnych korzyści. Wspólna dbałość o zachowanie wartości kulturowych wzmacnia poczucie tożsamości, wspiera identyfikację jednostki z tzw. małą ojczyzną, zacieśnia procesy integracyjne w społeczności lokalnej, minimalizując niektóre negatywne skutki globalizacji. Współpraca środowisk samorządowych i konserwatorskich przy realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami powinna przynieść wszystkim stronom wymierne korzyści: zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń, poprawa stanu obiektów zabytkowych, zwiększenie atrakcyjności przestrzeni publicznych, rozwój społeczno-gospodarczy.

Załącznik do Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Lelis na lata 2024-2027

MAPA/PLAN rozmieszczenia zabytków wpisanych do GEZ - Gmina Lelis

 - miejsce lokalizacji zabytku.